

მაია ანდრონიკაშვილი

Maia Andronikashvili

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტაჲ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

Faculty of Humanities

დამხმარე მორფების სპეციფიკა არაბულ

მორფოლოგიაში

**The Peculiarities of the Auxiliary Morphs
in Arabic Morphology**

საკვანძო სიტყვები: *მოხფი, ახაბუდი ენა, მოხფოლოგია*

Keywords: *Morph, Arabic Language, Morphology*

ცნობილია სემიტურ ენებში მოქმედი თავისებური დამხმარე მორფის – ტრანსფიქსის – სპეციფიკურობა. იგი მხოლოდ ვოკალებისგან შედგება, ხლეჩს ჩვეულებრივი თანხმოვნური შემადგენლობის ძირეულ მორფს და ვოკალთა რაოდენობით და ხარისხით უპირისპირდება კატეგორიის სხვა გრამემებს. მაგ.: fa‘ala (აქტ.); fu‘ila (პას.) და სხვა.

ტრანსფიქსი – შინაგანი ვოკალიზმი - არაბულ მორფოლოგიაში ზოგჯერ თანხმოვანი შემადგენლობის ძირთან ერთად ძირეული მორფის ფუნქციასაც ასრულებს სახელთა და ზმნათა გარკვეულ რაოდენობაში და ემსახურება სემანტიკური შინაარსის დიფერენციაციას (მაგ.: *ṭarīk* „გზა“; *ṭark* „კაკუნი“; *šaḡar* „ხე“; *šaḡr* „ბრაზი, რისხვა“; *nafir* „საყვირი“; *nafūr* „მშიშარა“).

გარკვეული თავისებურებებით გამოირჩევა არაბულში სხვა ტიპის მორფებიც:

1. დამხმარე მორფებში აღინიშნება მარტივი პოლისემია. მაგ.: სუფიქსი -at სახელებში მდებრობითი სქესის რეპრეზენტანტია და იმავდროულად გამოხატავს კერძობითს. სხვა ოპოზიციაში აწარმოებს ე.წ. მსხვრეულ მრავლობითსაც. მაგ.: *rāmiḥ-un* (მხ.): *rāmiḥ-at-un* (მრ.) მაშასადამე მორფი პომოფონურია.

2. ზოგჯერ პოლისემიას უწოდებენ არაბულ მორფოლოგიაში არსებულ სინთეტოსემიასაც. სინთეტოსემია ახასიათებს ისეთ მორფებს, რომელთა სეგმენტები სხვადასხვა კატეგორიების გრამემების რეპრეზენტანტებია. მაგ.: სუფიქსი -ūna უკავშირდება როგორც სახელებს, ასევე ზმნებს. პირველ შემთხვევაში აღნიშნავს ნომინატივს, მრ. რიცხვს, მამრობით სქესს და განუსაზღვრელ სტატუსს. მეორე შემთხვევაში სათანადო პრეფიქსთან და ტრანსფიქსთან ერთად გამოხატავს იმპერფექტივს, მრ. რიცხვს, მამრობით სქესს და თხრობით კილოს.

3. უფრო იშვიათად ერთ გრამემას ცალკეულ ფორმაში წარმოადგენს რამდენიმე აფიქსი მაგ.: ე.წ. მსხვრეულ მრავლობით ფორმაში 'aṣḍikā'u მრავლობითის რეპრეზენტაციებია ცირკუმფიქსი 'a-ā' და ტრანსფიქსი $\emptyset$ – i. მრავლობითის სხვა მოდელში სეგმენტი 'a სუფიქსის სახითაა წარმოდგენილი, ის გვევლინება აგრეთვე მდებდრობითი სქესის აღმნიშვნელ სუფიქსად ზოგიერთ ზედსართავში. მაგ.: sawdā'u.

4. დამხმარე მორფებს შეადგენს ფონემათა სისტემის მხოლოდ გარკვეული ნაწილი, რაც ტრადიციულ არაბულ გრამატიკაშიც იყო აღნიშნული ტრადიციულ არაბულ გრამატიკაში მიღებულია მნემონური სიტყვა sa'altumūniha. მასში ინვენტარიზებულია დამხმარე მორფების შემადგენელი ფონემები და ამით ისინი გამოყოფილია ენის სრული ფონემური შემადგენლობის იმ ნაწილისგან, რომელიც მორფემათა რეპრეზენტაციისთვის არ გამოიყენება. არაბ გრამატიკოსებს ყურადღება მიუქცევიათ არა მარტო ხსენებული ფაქტისთვის (რასაც შემდგომ სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური ენათმეცნიერებაც აღნიშნავს), არამედ შეუნიშნავთ მორფემათა ცალკეული სეგმენტების პოლისემიაც. დამხმარე მორფების თითქმის სრულ ინვენტარს შეადგენს ქვემოთ წარმოდგენილი სია. მასში მოკლე ხმოვნებს მხოლოდ წარმოთქმის გაადვილების დანიშნულება აქვთ, რადგან ისინი ფუნქციურად ე.წ. იყრაბის სისტემაში შედიან. აგრეთვე არ გაითვალისწინება დიფთონგი და გემინაცია.

1) s – მომავალი დროის გამომხატველი პრეფიქსის ნაწილი; X თემის მანარმოებლის სეგმენტი;

2) ' – IV თემის პრეფიქსი; I პირის ნიშანი იმპერფექტივში.

3) l – არტიკლის ძირითადი სეგმენტი (გრაფიკული ან ჰამზიანი ალიფი დემარკაციული ელემენტია);

4) ჭ (სუქუნი, °) პირობითი და ბრძანებითი კილოების სუფიქსი;

5) t – პირისა და მდედრობითი სქესის ნიშანი იმპერფექტივში; V და VI თემების მანარმოებელი პრეფიქსი; VIII თემის ინფიქსი; X თემის მანარმოებელი პრეფიქსის სეგმენტი; მდ. სქესის მრ. რიცხვის სუფიქსი; აბსტრაქტული სახელის მანარმოებელი სუფიქსის სეგმენტი.

6) m – მიმღეობის, მასდარის, ადგილისა და დროის სახელის, იარაღისა და ჭურჭლის სახელის მანარმოებელი;

7) ů – მრავლობითი რიცხვის მანარმოებელ სახელთა სწორ მრავლობითსა და ზმნებში (პერფექტივსა და იმპერფექტივში), სახელობითი ბრუნვის ნიშანი 5 სახელის მხოლოდით რიცხვში;

8) n – სეგმენტი იმპერფექტივის რამდენიმე ფორმაში; პერფექტივის I პირში მრავლობითი რიცხვის სუფიქსი; პერფექტივის მდედრობითი სქესის 2 ფორმაში მრავლობითი რიცხვის სუფიქსი; VII თემის მანარმოებელი;

9) ĩ – პირის ნიშნის სეგმენტი იმპერფექტივის მხოლოდითი რიცხვის II პირის მდედრობითი სქესის ფორმაში; ირიბი ბრუნვების პირის ნიშნის სეგმენტი ორობით რიცხვსა და მამრობითი სქესის სწორ მრავლობითში;

10) h – სუფიქსი ე.წ. გაძლიერებულ მიმართვაში;

11) ā – ორობითი რიცხვის მანარმოებელი სახელებში; აკუზატივის ნიშანი 5 სახელში; მდედრობითი სქესის ნიშანი; ე.წ. უბრუნველ სახელთა დაბოლოება.

უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე ლინგვისტური აზრი მნიშვნელოვან ამოცანად მიიჩნევს სეგმენტაციას (разбивка) ცალკეულ მაჩვენებლებად მათი რაოდენობის სიმრავლის მიუხედავად.

ზოგადად, ფონემათა მრავალმხრივი მორფოლოგიური ფუნქციების დადგენაში შესაძლოა გამოგვადგეს ნ. ალიე-

ვას შრომა¹, რომელიც ეძღვნება დამხმარე მორფთა სეგმენტების ნიუანსების გამოვლენას სხვადასხვა სახის პოლიფუნქციური მორფების შემადგენლობაში. ამ ავტორის მიერ შემუშავებულ 80 სხვადასხვა კრიტერიუმში F.Parker-ის აზრით მაღალ შეფასებას იმსახურებს ოპოზიციური ბინარულობა, რადგან იგი ზუსტად განსაზღვრავს შესაძლო დისტინქტურ მახასიათებლებს². აქ აღვნიშნავთ რამდენიმე პრინციპს:

1. მორფემა იყოფა ან არ იყოფა.
2. ერთმნიშვნელოვანია ან პოლისემიურია.
3. შედის მხოლოდ დამხმარე, თუ ძირეულ მორფშიც.
4. შედის ან არ შედის როგორც სეგმენტი მორფის შემადგენლობაში.

აღნიშნული მეთოდი კარგად ესადაგება არაბული მორფოლოგიის რთულ ტიპს, იმის გათვალისწინებით, რომ თავდაპირველად შექმნილია აღმოსავლური ენების კვლევებისათვის (ტაი, ინდონეზიური). მისი გამოყენება შესაძლოა საფუძველი გახდეს არაბული მორფოლოგიის რთული ტიპის ადეკვატური განსაზღვრისათვის.

The specificity of the peculiar auxiliary morph – transfix, which is a commonplace in Semitic languages is well known in the scholarly literature. It consists of vocals only and splits the root morph comprising of common consonants, and contrasts

¹ Н.Ф. алиева, о принципах сравнительно-типологического исследования морфемного состава языков, сб. лингвистическая типология, изд. "Науке" М. 1985, стр. 81-91

² F.Parker, Refining the Notion of Distinctive Feature, "Lingua", vol.38 #1, 1976

with other gramemes of the category with its number of vocals and quality.

Transfix - internal vocalism - in Arabic morphology, sometimes the consonant together with the composition root also acts as the root morph in a certain number of nouns and verbs and serves to differentiate the semantic content. Arab grammarians have happened to detect the polysemy of individual segments of morphemes as well.

It should be noted that according to the modern linguistic mindset, despite their large number, segmentation into separate indicators is an important task.

In general, several principles may contribute to determining the multifaceted morphological functions of phonemes:

5. A morpheme may be either divided or not divided.
6. It is univocal or polysemous.
7. It is included only in the auxiliary, if also in the root morph.
8. It is either included or not included as a segment in a morph.

The said method is well suited to the complex type of Arabic morphology, given that it was originally developed for the study of Eastern languages (Thai, Indonesian) per se. Its application may become the basis for an adequate definition of the complex type of Arabic morphology.